

ma zresztą znamiona, niekiedy dość perfidnych, donosów. Trudno inaczej zakwalifikować zarzuty wobec dyrektora liceum w Kluczborku nadesłane w jednym z listów (abstrahując od faktu, jak złym mógł być przełożonym), w których pisano między innymi o orgiach z uczennicami, afiszowaniu się z kochanką i o uprawianym rzekomo przez dyrektora tańcu brzucha.

Jedną z zalet takiego wyboru przedmiotu kwerendy jest możliwość zbadania rzeczywistych postaw i oczekiwań społeczeństwa, a także istniejących stosunków społecznych (nie tylko w relacji z szeroko pojętą władzą). Może więc warto zwracać większą uwagę na źródła życia codziennego, które nie muszą przecież znajdować się jedynie w archiwach, a są niemalże wszędzie.

Krzysztof Madej

Teresa Bochwic, *Narodziny i działalność Solidarności Oświaty i Wychowania 1980-1989*, Tysol, Warszawa 2000, ss. 373. *Wybór źródeł do historii Solidarności Oświaty i Wychowania*, oprac. Jacek Żurek, Tysol, Warszawa 2000, ss. 584

W lutym 2001 r. znalazła się na półkach księgarskich praca Teresy Bochwic *Narodziny i działalność Solidarności Oświaty i Wychowania 1980-1989* oraz opracowany przez Jacka Żurka *Wybór źródeł do historii Solidarności Oświaty i Wychowania 1980-1989*. Teresa Bochwic, dziennikarka „Tygodnika Solidarność”, „Nowego Świata”, „Życia”, opublikowała między innymi wywiady z Jarosławem Kaczyńskim *Odwrotna strona medalu* (1991) oraz *Unia Europejska - kobiety* (1999), obecnie pracuje nad książką *Kobiety w PRL*. W okresie pierwszej „Solidarności” Teresa Bochwic redagowała niezależne pismo nauczycielskie „Rozmowy” i uczestniczyła w toczonych wówczas rozmowach z władzami. Jacek Żurek był nauczycielem historii w stołecznych szkołach podstawowych i średnich, obecnie pracuje w Biurze Edukacji Publicznej IPN, zajmuje się najnowszą historią Polski, szczególnie czasami stalinowskimi i dziejami Kościoła.

Praca Teresy Bochwic jest kontynuacją jej zainteresowań badawczych (w latach osiemdziesiątych w drugim obiegu wyszło jej autorskie opracowanie *Walka Solidarności o społeczny kształt oświaty w Polsce 1980-1981* pod pseudonimem Wit Mader). Obie pozycje wypełniają bardzo ważną lukę dotyczącą funkcjonowania oświaty państwowej i niezależnej w okresie pierwszej „Solidarności” i w latach 1980-1989. Obecne monograficzne opracowanie dziejów „Solidarności” nauczycielskiej jest również bardzo ważną pozycją dokumentującą okres po wprowadzeniu stanu wojennego (zwłaszcza kiedy brakuje w tej dziedzinie całościowych opracowań).

Istotne dla problematyki stanu wojennego dane zawierają rozdziały opisujące opór w środowisku oświatowym i sposoby represjonowania przez władze. W pracy czytelnik znajdzie między innymi wykaz internowanych po 13 grudnia 1981 r. nauczycieli, opis działania tak zwanej komisji weryfikacyjnej wraz z listą odsuniętych od pracy nauczycieli oraz materiał obrazujący sankcje władz wobec „niepokornych” uczniów.

W pierwszym rozdziale książki autorka przedstawia sytuację w oświacie przed 1980 r. Jest to rozsądne posunięcie, gdyż nie jest to okres zbyt dobrze znany. Znajomość realiów lat siedemdziesiątych jest z kolei niezbędna, by zrozumieć postulaty i działania środowiska oświatowego w okresie pierwszej „Solidarności”. Dość kontrowersyjnie brzmi teza Bochwic, że reforma oświaty planowana w latach siedemdziesiątych wynikała jedynie z bezkrytycznego naśladownictwa wzorców radzieckich i chęci zintensyfikowania indoktrynacji. Te motywy były z pewnością obecne, ale w reformowaniu oświaty w tym czasie można się jednak dopatrzeć pewnych prób modernizacji. Ogólna tendencja autorki do formułowania subiektywnych ocen jest pewnym dysonansem w tej publikacji.

Następne rozdziały przynoszą opis aktywizacji środowisk oświatowych, uczniowskich i naukowych. W tym czasie powstawały pierwsze niezależne struktury związkowe (Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Pracowników Nauki, Techniki i Oświaty i koła nauczycielskie „Solidarności” we wrześniu 1980 r.) oraz ciała eksperckie, prowadzono dyskusje programowe, zgłaszano różne postulaty, między innymi uczniowie domagali się etatów dla lekarzy, likwidacji przymusowych prac społecznych czy wprowadzenia egzaminów do szkół średnich. Autorka przedstawiła również okoliczności odwołania przez władzę reformy oświaty w listopadzie 1980 r.

Omawiając działalność niezależnych środowisk oświatowych, autorka opisuje i analizuje takie kwestie, jak współpraca nauczycieli z robotnikami i strukturami „Solidarności”, negocjacje z władzami dotyczące zmian programowych (szczególnie obszernie zostały omówione kwestie związane z negocjacjami na temat historii najnowszej) i polepszenia sytuacji bytowej polskiej oświaty; nowelizacja Karty Nauczyciela czy działalność i rola nauczycielskiej „Solidarności” w pracy całego Związku.

Ostatnie rozdziały książki dotyczą represji po wprowadzeniu stanu wojennego, działalności konspiracyjnej prowadzonej od 13 grudnia 1981 r., niezależnych inicjatyw oświatowych podejmowanych w latach osiemdziesiątych i restytucji struktur związkowych pod koniec lat osiemdziesiątych oraz problematyki oświatowej podczas obrad Okrągłego Stołu. Ciekawym uzupełnieniem książki Bochwic mogłoby być pokazanie, jak udało się urzeczywistnić w latach osiemdziesiątych pewne pomysły związane z oświatą niezależną, na przykład ruch szkół twórczych – choćby wzmiankowane w książce LO im. Wojciecha Górskiego w Warszawie, gdzie znalazło pracę po 13 grudnia 1981 r. wielu nauczycieli związanych z „Solidarnością” nauczycielską (Barbara Luft, Tomasz Sobiepan, Roman Tusiewicz).

Znaczenie książki nie sprowadza się tylko do opisu struktur i działań „Solidarności” nauczycielskiej w latach 1980–1989. Podjęcie tego tematu wydaje się ważne również z innych powodów. Po pierwsze, środowisko nauczycielskie było i jest środowiskiem znaczącym – zarówno przez swą liczebność, jak i przede wszystkim przez oddziaływanie społeczne. Z tego też powodu książka Bochwic staje się również swoistą monografią niezależnego życia intelektualnego w latach osiemdziesiątych. Po drugie, przez środowisko oświatowe w tych latach przetoczyła się ostra dyskusja światopoglądowa, wzmacniana zarówno podziałem wewnątrz samego środowiska (według badań socjologicznych była to najbardziej podzielona grupa zawodowa w okresie 1980–1981), jak i działaniami władz. Po trzecie, praca ta jest w dużej mierze studium środowiska, które od

1989 r. ma istotny wpływ na przemiany w oświacie i znajomość prowadzonych wówczas dyskusji może być dziś bardzo pomocna przy analizie reformy oświaty.

Praca Bochwic jest opartą na obszernej bazie źródłowej monografią, przynoszącą wiele nowych informacji o życiu intelektualnym Polski w okresie 1980–1981. Autorce udało się pogodzić wymogi warsztatu historycznego z lekkością stylu, czytelnik nie gubi się w bogatym materiale faktograficznym.

Publikacja odgrywa też ważną rolę memoriałową. Omówiono w niej bowiem zarówno działalność osób powszechnie znanych, jak i osób, których praca i zaangażowanie w działalność oświaty niezależnej były nieznane. Opisano inicjatywy wydawnicze podejmowane przez środowiska oświatowe w Gdańsku, Poznaniu i na Śląsku. Dużo miejsca poświęcono omówieniu strajku gdańskiego nauczycieli w 1980 r. i lubelskiego jesienią 1981 r. oraz inicjatywom niezależnej oświaty w latach osiemdziesiątych.

Bardzo istotne w tej pracy są opracowane przez Jacka Żurka aneksy, obejmujące kilka tysięcy nazwisk. Zawierają one między innymi: zachowane spisy członków komisji Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Pracowników Nauki, Techniki i Oświaty z września 1980 r. na terenie Warszawy (jedynego niezależnego ogólnopolskiego związku zawodowego, który wbrew zaleceniom Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego przyjął strukturę branżową); spisy pracowników oświaty – członków NSZZ „Solidarność” z poszczególnych dzielnic Warszawy; listę założycieli uczniowskiego ruchu odnowy z października 1980 r.

Cennym dopełnieniem książki Teresy Bochwic jest opracowany przez Jacka Żurka wybór źródeł (236 dokumentów). Szczególną wartość przedstawiają nigdzie dotychczas nie publikowane, pochodzące z archiwów prywatnych, materiały dotyczące negocjacji „Solidarności” nauczycielskiej z władzami oraz zapisy dyskusji koncepcyjnych i programowych. Wśród nich znajduje się: *Informacja o przebiegu i rezultatach negocjacji z przedstawicielami Ministerstwa Oświaty i Wychowania w zakresie nauczania historii w szkołach*, *Informacja o działalności punktu konsultacyjno-prawnego dla nauczycieli przy kościele pw. św. Aleksandra (za okres luty–grudzień 1982) czy Opracowanie nauczycieli NSZZ „Solidarność” na temat sytuacji ucznia w szkole dla Prymasowskiej Rady Społecznej z 1987 r.*

Brakiem omówionych wyżej publikacji jest znikomy udział źródeł proweniencji państwowej i partyjnej. Wynika to z koncepcji, przyjętej przez Teresę Bochwic i Jacka Żurka, by skupić się przede wszystkim na środowisku oświaty niezależnej oraz z obiektywnych trudności w dotarciu do archiwaliów z lat osiemdziesiątych. Pozostaje mieć nadzieję, że zwiększony dostęp do archiwów przyczyni się do powstania publikacji, która zanalizuje postawy władz wobec zjawiska, jakim była oświata niezależna.

Krzysztof Madej

Marek Jan Chodakiewicz, *Żydzi i Polacy 1918–1956. Współistnienie – Zagłada – Komunizm*, Biblioteka Frondy, Warszawa 2000, ss. 731

W ostatnich latach wzrasta liczba publikacji poświęconych stosunkom polsko-żydowskim w XX w. Wypełnia się powoli luka, która powstała w okresie